

تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران*

مرضیه دهقانی^۱

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان است. به همین منظور ضمن تحلیل محتوای کتاب‌های فوق از نظر آموزگاران نیز بهره گرفتیم. جامعه مورد بررسی در این پژوهش، عبارتند از:

۱- کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی (سوم، چهارم و پنجم)، که از هر کتاب بخش تعلیمات مدنی، مورد تحلیل قرار گرفت.

۲- ۲۶۲ آموزگار سوم، چهارم و پنجم دوره ابتدایی نواحی دوگانه شهرستان ارومیه که به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند.

ابزار گردآوری داده‌ها برای بررسی نظر آموزگاران، پرسشنامه بود که بر اساس مقیاس لیکرت تنظیم گردید؛ برای بررسی مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های فوق، پیش‌نویسی از مهارت‌های اجتماعی تهیه شد.

روش آماری این پژوهش، تحلیل توصیفی داده‌ها بود که داده‌ها با استفاده از آن‌ها، گردآوری، طبقه بندی و سازمان بندی شدند. همچنین برای تحلیل فرضیه‌های پژوهش از آزمون تحلیل واریانس یک سویه و آزمون تعقیبی شفه بهره گرفتیم. بر اساس این پژوهش، میزان مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی مجموعاً در حد متوسط و متوسط به پایین است و تعداد و درصد مقوله‌های مهارت‌های اجتماعی

* تاریخ دریافت: ۸۶/۱۰/۲۳ تاریخ آغاز بررسی: ۸۶/۱۲/۱ تاریخ تصویب: ۸۸/۷/۲۵

۱- دانشجوی دکترای برنامه ریزی درسی دانشگاه فردوسی مشهد

(پست الکترونیک: dehghani_m33@yahoo.com)

در کتاب پایه سوم بیشتر از کتاب پایه چهارم و در کتاب پایه چهارم بیشتر از کتاب پایه پنجم می‌باشد. توالی و مداومت که از اصول سازماندهی محتوا به شمار می‌آیند، در خصوص مهارت‌های اجتماعی در این کتاب‌ها به طور مناسبی رعایت شده‌اند. بیشتر آموزگاران، محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی را با زمان آن متناسب نمی‌دانستند.

تصاویر کتاب‌ها در خصوص مهارت‌های اجتماعی در حد متوسط است و در کتاب پایه سوم بیشتر از کتاب پایه چهارم و در کتاب پایه چهارم بیشتر از کتاب پایه پنجم می‌باشد.

آموزگاران پایه سوم به طور کلی معتقدند محتوای این کتاب می‌تواند به میزان خوبی دانش‌آموزان را در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی یاری دهد و آموزگاران پایه‌های چهارم و پنجم معتقدند محتوای کتاب‌ها در حد کم و متوسط، دانش‌آموزان را در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی یاری می‌دهد.

کلید واژه‌ها: تحلیل محتوا، مهارت‌های اجتماعی، دیدگاه‌های آموزگاران، کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، دوره ابتدایی

مقدمه

اجتماعی کردن صحیح کودکان و آموزش مهارت‌های لازم به آنان، همواره یکی از اهداف عالی نظام تعلیم و تربیت به شمار می‌آید، زیرا رشد و اعتلای اجتماعی در سایه اجتماعی شدن به دست می‌آید و موجب سازگاری و ایجاد ارتباط سالم و صحیح کودکان و نوجوانان با اطرافیان می‌شود؛ و از این رهگذر آنان خواهند توانست توانایی‌های بالقوه خود را شکوفا کنند.

بنابراین مطالعه دقیق، برنامه‌ریزی اولیه، هدف‌گذاری صحیح و تلاش مستمر برای آموزش و تقویت آن ضروری است. این امر به خصوص در دوره ابتدایی اهمیت دارد، زیرا این دوره یکی از حساس‌ترین مقاطع زندگی هر انسانی است و شالوده شخصیت، رفتارها و عادت‌های اساسی یادگیری انسان‌ها، بر چگونگی تربیتی است که در این دوره انجام می‌پذیرد و آنچه بعدها به دست می‌آید، بر این بنیان قرار خواهد گرفت.

نظام آموزش و پرورش هر کشور، مجموعه تدابیر سازمان‌یافته‌ای است که امکانات بالقوه آدمیان را تحقق می‌بخشد و شرایط مناسبی را در قالب برنامه‌ها و فرصت‌های آموزشی در اختیار فراگیران قرار می‌دهد تا بتوانند با سرمایه‌های فرهنگی و تجربه‌های پیشینیان آشنا شوند (حسینی نسب، ۱۳۷۷).

اعضای جامعه، در تمام عمر با تأثیر قابل ملاحظه تجربه‌های دوران مدرسه خود زندگی می‌کنند؛ بنابراین از فارغ‌التحصیل مدرسه انتظار می‌رود علاوه بر تسلط یافتن به دانش رو به رشد، درست زندگی کردن و رفتار مناسب با انتظارات اجتماعی را نیز بیاموزد.

بخش بزرگ این امر مهم بر عهده آموزش و پرورش است. از آنجا که آموزش دوره ابتدایی به عنوان مبنا و اصل همه آموزش‌ها مطرح می‌شود و در واقع سنگ زیر بنای نظام آموزشی به شمار می‌آید، توجه اساسی به این دوره، اهمیت ویژه‌ای دارد؛ محتوای کتاب‌های این دوره در ذهن دانش‌آموزان، اولین نقش‌هایی هستند که بر لوحی صاف و سفید نقش می‌بندد. دانش‌آموزان با خواندن این کتاب‌ها می‌توانند اولین آگاهی‌ها را درباره آداب و رسوم، قوانین و مقررات و مهارت‌های اجتماعی، به دست آورند.

آموزش و پرورش، وظیفه دارد تا نسل جدید را برای جامعه امروز آماده کند. این مهم در سطح آموزش عمومی، شامل مهارت‌های اولیه زندگی و جنبه‌های حرفه‌ای آن است تا افرادی که می‌خواهند در جامعه زندگی کنند را با اصول، قواعد، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماع آشنا کند و شهروندان خوبی تحویل جامعه دهد (آقاجانی، ۱۳۸۱).

انتظار عموم از آموزش و پرورش در مرحله اول این است تا دانش‌آموزانی تربیت کند که بتوانند مناسبت‌های اجتماعی‌شان را درست سازماندهی کنند؛ از آنجا که بسیاری از مشکلات و دشواری‌های زندگی امروز، اجتناب‌ناپذیر هستند و افراد جامعه همواره با آن‌ها تعامل دارند، بنابراین ایجاد و تقویت توانایی‌ها و مهارت‌هایی که در شرایط دشوار ضامن سلامت روحی افراد باشد، ضروری است. باید به دانش‌آموزان، آموزش دهیم که چگونه با ساختارهای عمومی برخورد کنند تا دیگر شاهد خرد شدن شیشه‌های اتوبوس و یا خراب شدن تلفن عمومی نباشیم. باید به دانش‌آموزان آموزش دهیم که هیجان‌های خود را کنترل کنند. آموزش و پرورش باید برای ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی برنامه داشته باشد.

پیش از هر نوع برنامه‌ریزی برای ارتقای رشد اجتماعی دانش‌آموزان، لازم است تا اطلاعات وسیع و کاملی از وضعیت فعلی مدارس و محتوای کتاب‌های درسی به دست آوریم تا بتوانیم اقدامات بعدی را بر اساس موقعیت کنونی برنامه‌ریزی کنیم. مدارس در قبال فرهنگ جامعه، نقش‌هایی دارند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها جامعه‌پذیر ساختن کودکان است. مدارس از طریق برنامه‌های درسی رسمی و غیررسمی یا پنهان، نقش خود را ایفا می‌کنند (ادیب، ۱۳۸۲).

هدف اصلی آموزش تعلیمات اجتماعی در دوره ابتدایی این است که دانش‌آموزان توانایی لازم را برای انجام دادن وظایف در مقابل خانواده، دوستان و همسایگان به دست آورند، به آموزگاران و اولیای مدرسه احترام بگذارند، بتوانند به مقررات مدرسه، پایبند باشند، با رعایت قوانین و مقررات به نیازهای روزمره پاسخ دهند، به پرورش مهارت‌های اجتماعی توجه بیشتری داشته باشند و علاقه به سرزمین و محیط زندگی در آن‌ها افزایش یابد (دفتر تألیف و برنامه‌ریزی کتاب‌های درسی، ۱۳۷۷).

تلاش زیادی برای تعریف مهارت اجتماعی در متون تخصصی صورت گرفته است. نظریه پردازان و صاحب نظران تعریف‌های گوناگونی از مهارت‌های اجتماعی ارائه کرده‌اند. از نظر کارتلج و میلبرن (۱۳۷۲) مهارت‌های اجتماعی رفتارهای انطباقی فراگرفته شده هستند که افراد را قادر می‌سازند تا با افراد دیگر روابط متقابل داشته باشند، واکنش‌های مثبت بروز دهند و از رفتارهایی که پیامدهای منفی دارد، اجتناب ورزند. مهارت‌های اجتماعی، رفتارهایی مانند همکاری، مسئولیت‌پذیری، همدلی، خویشتن‌داری و خوداتکایی را شامل می‌شوند.

فلیپس^۱ (۱۹۷۸) با مرور تحلیل‌هایی که در مورد مهارت‌های اجتماعی ارائه شده‌اند، نتیجه می‌گیرد مهارت اجتماعی آن است که شخص با دیگران طوری رفتار کند که بتواند در حد معقولی به حقوق، الزامات، رضایت خاطر یا انجام وظایف خود دست یابد، بی آن‌که حقوق، الزامات، رضایت خاطر و وظایف دیگران را نادیده بگیرد و در عین حال مبادله‌ای آزاد با دیگران داشته باشد.

کلی^۲ (۱۹۸۲) می‌گوید مهارت اجتماعی عبارت است از رفتارهای معین و آموخته شده‌ای که افراد در روابط میان فردی خود، برای به دست آوردن تقویت‌های محیطی یا حفظ آن‌ها انجام می‌دهند.

مایکلسون^۳ (۱۹۸۳) در ارزیابی نشانه‌های مهارت اجتماعی به شش عنصر اصلی اشاره می‌کند:

۱. مهارت‌های اجتماعی به طور معمول آموخته می‌شوند؛
۲. شامل مجموعه‌ای از رفتارهای کلامی و غیرکلامی گوناگون و ویژه‌اند؛

۱- Philips

۲- Kelly

۳- Michelson

۳. مستلزم ارایه پاسخ‌های مناسب و مؤثرند؛
- ۴- تقویت‌های اجتماعی دیگران را به حداکثر می‌رسانند؛
- ۵- ماهیتی تعاملی دارند و به موقعیت و زمان مناسب و تأثیر متقابل برخی رفتارها احتیاج دارند؛
- ۶- تحت تأثیر عوامل خارجی، مانند سن، جنس و پایگاه طرف مقابل قرار می‌گیرند.
- مهارت‌های اجتماعی به طور کلی به مهارت‌هایی گفته می‌شود که شالوده ارتباطات موفق و رویاروی را تشکیل می‌دهد و دوازده مؤلفه دارد که عبارت‌اند از: ارتباط غیرکلامی، پاداش و تقویت، پرسش و بازگرداندن، آماده‌سازی و خاتمه، توضیح دادن، گوش دادن، افشای خود، نفوذ، ابراز وجود و تعامل در گروه‌های رهبری (هارجی و همکاران، ۱۳۷۷).
- هارجی و همکاران^۱ ضمن بیان تعریف خود از مهارت‌های اجتماعی، بر شش نکته تأکید می‌کنند، رفتارهای اجتماعی هدف‌مندند، ماهرانه و به هم مرتبط‌اند، با موقعیت متناسب‌اند، واحدهای رفتاری مجزا به شمار می‌آیند، آموختنی‌اند و افراد بر آن‌ها کنترل شناختی دارند؛ یعنی نه تنها یادگیری مهارت‌ها اهمیت دارد، بلکه استفاده از آن‌ها در زمان مناسب یکی از جنبه‌های مهم کنترل شناختی به شمار می‌آید (همان). آموزش مهارت‌های اجتماعی به هر جهت در تمامی شیوه‌هایی که افراد به طور طبیعی آن‌ها را به کار می‌گیرند، به طور نظام‌وار استفاده می‌کند و به افراد یاری می‌دهد تا با بهره‌گیری از راهبردهای گوناگون، موقعیت‌های مختلف را تجربه کنند و در پاسخگویی به دیگران سهم مؤثری داشته باشند (لیبرمن^۲، ۱۹۸۹).
- عوامل متعددی در اجتماعی شدن فرد تأثیر دارند که به طور کلی عبارتند از: خانواده، همسالان و هم‌بازی‌ها، مدرسه و نظام آموزشی و وسایل ارتباط جمعی.
- یکی از عناصر اصلی اجتماعی شدن در تمام فرهنگ‌ها، کسب مهارت‌های اجتماعی است. بیشتر ما، میل شدیدی برای برقراری ارتباط شمربخش داریم، اما اغلب در برخوردهایمان با دیگران، ناتوان هستیم؛ یکی از دلایل اصلی این امر، آن است که مردم سدها و موانع ارتباطی را به طور ناآگاهانه، در گفتگوی خود وارد می‌کنند (بولتون، ۱۳۸۱).
- آموزش مهارت‌های اجتماعی از فنونی ترکیب شده است که افراد را برای کسب روابط میان

۱- Hargi & dicsan

۲- Liberman

فردی یاری می‌دهد. نتایج حاصل از کاربرد آن، در تغییر وضعیت و تغییر رفتار (کارتلج و میلبرن، ۱۳۷۲)، در ارتباطات میان فردی (هارجی و همکاران، ۱۳۷۷)، درمان اسکیزوفرنی (ترور هولین به نقل از ده بزرگی، ۱۳۷۸)، رفع اضطراب اجتماعی و ایجاد رفتار اجتماعی (لیبرمن، ۱۹۸۹)، بزهکاری (اسپیس، ۱۹۹۵) مؤثر بوده است و ریجوی (۲۰۰۶) آن را ضرورت بر می‌شمارد.

بنابراین این تحقیق در نظر دارد میزان تأثیر کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی را برای رسیدن به مهارت‌های اجتماعی مورد بررسی قرار دهد.

مهارت‌های اجتماعی بسیار متنوع‌اند و تقسیم‌بندی واحدی در زمینه آن‌ها وجود ندارد. نظریه پردازان، درباره تقسیم‌بندی‌های مهارت‌های اجتماعی دیدگاه‌های متفاوتی دارند و مهارت‌های گوناگونی را برای دستیابی به مهارت‌های اجتماعی در نظر گرفته‌اند. آرتولد جی گلدشتاین^۱ (۱۹۷۳)، مهارت‌های اجتماعی را به پنج شکل طبقه‌بندی کرده است؛ استنفز^۲ (۱۹۷۸) با استفاده از الگوی تحلیل عاملی، رفتارها را به ۴ دسته عمده تقسیم می‌کند، که به نوبه خود ۳۰ دسته فرعی و ۱۳۶ مهارت مشخص از آن‌ها منشعب می‌شود.

واکر و همکاران مهارت‌های اجتماعی را در ۵ زمینه تقسیم می‌کنند و کارتلج و همکاران (۱۳۷۲) مهارت‌های اجتماعی را در ۴ گروه تقسیم کرده‌اند. فتحی (۱۳۷۸) در تحقیق خود مهارت‌های اجتماعی را به ۱۱ طبقه و فاتحی‌زاده و فتحی (۱۳۸۰) به ۹ طبقه تقسیم کرده است.

دهقانی (۱۳۸۳) و حسینی نسب و دهقانی (۱۳۷۸)، مهارت‌های اجتماعی را به ۷ مقوله اصلی تقسیم کرده‌اند؛ البته هر مقوله نیز به گروه‌ها و هر گروه، از زیرگروه‌هایی تشکیل شده است که در مجموع ۱۴۵ مصداق از مهارت‌های اجتماعی را در بر می‌گیرد.

تحلیل محتوا روشی برای جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل آن‌ها به شمار می‌آید؛ در تحلیل محتوا به جای مشاهده مستقیم رفتار مردم با پرسش در مورد آن، به ارتباطاتی که آنان پدید می‌آورند و پیام‌هایی که رد و بدل می‌کنند، توجه می‌شود و مورد تحلیل قرار می‌گیرد. تحلیل محتوا در واقع، متون نامه‌ها، دفترهای خاطرات، سخنرانی‌ها، مقالات، صورت جلسات، کتاب‌ها، شعرها، نقاشی‌ها، قوانین و هر سند دیگری را مطالعه و ارزیابی می‌کند.

۱- Goldstein

۲- Stephens

تحلیل محتوای روشی «غیر واکنشی» و «غیر مداخله‌ای» است و چون اسناد مورد مطالعه و متون مورد تحلیل، پیش از این ثبت شده‌اند، بنابراین صاحبان اسناد و مؤلفان آثار را به کار تحلیل و واکنش فرا می‌خواند؛ البته تحلیل‌گران و محققان در کار تألیف و تدوین و ایجاد اسناد و مدارک، مداخله‌ای ندارند (سروستانی، ۱۳۷۵).

روش تحلیل محتوا به جای مشاهده مستقیم رفتار افراد یا پرسش در مورد آن‌ها، پیام‌ها و آثاری که آنان پدید آورده‌اند را مورد توجه، تحلیل و مطالعه قرار می‌دهد و مطالعه‌ای که براساس تحلیل محتوا صورت می‌گیرد، بیشتر در پی شناخت ارزش‌های فرهنگی و دیدگاه‌های اجتماعی عمده‌ای است که عرضه می‌شوند.

انسان در نتیجه فرایند اجتماعی شدن، برخی مهارت‌های اجتماعی را به دست می‌آورد، اما می‌توان سطح عملکرد او در این مهارت‌ها را بهبود بخشید. آموزش و پرورش به عنوان سازمانی رسمی باید برای ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی، مطابق با نیازهای اجتماعی نوجوانان برنامه داشته باشد. از آنجا که نظام آموزشی در کشور ما متمرکز است، کتاب درسی جزء مهم‌ترین منابع و مراجع یادگیری به شمار می‌آید و به خصوص در دوره ابتدایی جایگاه ویژه‌ای دارد.

کتاب‌های درسی انعکاس‌هایی از تغییرات برنامه درسی و ارزش‌های جامعه را در بر می‌گیرد؛ از حدود اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ میلادی، کتاب‌های درسی در جهت واکنش‌های اجتماعی و موقعیت‌های متغیر اقتصادی تغییر کرده‌اند (آلتج، ۱۹۹۵). کتاب‌های درسی در نظام آموزشی متمرکز و امتحانات هماهنگ، اهمیت خاصی دارند، زیرا در این نوع نظام آموزشی، فراگیران باید تمامی مطالب و محتوای موجود در لایه لای کتاب‌های درسی را مطالعه کنند و یاد بگیرند، تا بتوانند به موفقیت آموزشی دست یابند (فتحی‌آذر، ۱۳۸۰).

کتاب‌های درسی از سنتی‌ترین رسانه‌های آموزشی به شمار می‌آیند که از طریق آن برنامه‌های درسی به صورت کتبی ارایه می‌شود (ادیب، ۱۳۷۴). بنابراین برنامه درسی و محتوای آن بهترین ابزار برای تحقق یافتن تعهد اجتماعی دانش‌آموزان، ایجاد روحیه مدنی و جامعه‌پذیر ساختن آنان است. در این میان درس‌های تعلیمات اجتماعی، نقش مؤثر و مهم‌تری دارند. در کشور ما با وجود تلاش‌های فراوانی که دست‌اندرکاران تدوین و تألیف کتاب‌های درسی داشته‌اند، این سؤال مطرح است که آیا برنامه‌های درسی بر اساس مهارت‌های اجتماعی تدوین شده‌اند؟

ضمناً نظر آموزگاران که این کتاب‌ها را تدریس می‌کنند، در پاسخ گویی به این سؤال اولویت دارد، زیرا کیفیت و کمیت مطلوب یک کتاب درسی، در جریان تدریس مشخص می‌شود. بنابراین برای اطمینان بیشتر از مناسب بودن محتوای کتاب‌های درسی، باید از نظر مدرسان کتاب‌های درسی آگاه باشیم. تحقیق حاضر در نظر دارد با استفاده از روش تحلیل محتوا و بررسی نظر آموزگاران، سؤالات زیر را پاسخ دهد:

● آیا کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، برای آموزش مهارت‌های اجتماعی تهیه و تنظیم شده‌اند؟

● آیا از دیدگاه آموزگاران محتوای کتاب‌های درسی علوم اجتماعی، برای آموزش مهارت‌های اجتماعی تهیه و تنظیم شده‌اند؟

تحقق این مهم می‌تواند نقایص موجود در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی را در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی برطرف کند و از این طریق به جامعه و نسل جوان خدمت مؤثری داشته باشد.

اهداف پژوهش

پژوهش حاضر در صدد بررسی کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی بر اساس آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان است و از این رو دو هدف کلی دارد:

- ۱- تعیین وضعیت ارایه مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی؛
- ۲- تشخیص دیدگاه‌های آموزگاران دوره ابتدایی شهرستان ارومیه در خصوص مهارت‌های اجتماعی که در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی ارایه شده‌اند.

همچنین این پژوهش در پی دستیابی به هدف‌های ویژه‌ای است:

- ۱- تعیین مقوله‌هایی برای تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی بر اساس مهارت‌های اجتماعی؛
- ۲- تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی با توجه به مقوله‌هایی که در خصوص مهارت‌های اجتماعی ارایه شده‌اند؛
- ۳- سازماندهی محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی؛
- ۴- تعیین نقش تصاویر در فهم آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان؛

- ۵- تعیین وضعیت نگرش آموزگاران در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های فوق؛
- ۶- تعیین رابطه میان حجم محتوای کتاب‌های درسی بر اساس مهارت‌های اجتماعی و زمان آموزش آن (ساعات تدریس هفتگی)؛
- ۷- ارایه پیشنهادهایی در خصوص کتاب‌های تعلیمات اجتماعی بر اساس یافته‌ها.

سؤال‌های پژوهش

- ۱- مقوله‌های تدریس مهارت‌های اجتماعی کدامند؟
 - ۲- در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی به چه میزان به آموزش مهارت‌های اجتماعی تأکید شده است؟
 - ۳- آیا در سازماندهی محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی در خصوص مهارت‌های اجتماعی، اصول تنظیم محتوا (شامل ملاکهای توالی و مداومت) رعایت شده‌اند؟
 - ۴- آیا از نظر آموزگاران، میان حجم محتوای کتاب‌ها و زمان آموزش آن‌ها (ساعات تدریس هفتگی)، تناسب کافی وجود دارد؟
 - ۵- آیا تصاویر در آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش آموزان نقش دارند؟
 - ۶- نظر آموزگاران درباره محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش آموزان چیست؟
 - ۷- آیا میان نظر آموزگاران پایه‌های سوم، چهارم و پنجم در خصوص سؤال‌های ۳، ۴، ۵ و ۶ (اصول تنظیم محتوا، تناسب محتوا با زمان آموزش، بررسی تصاویر و محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی در خصوص مهارت‌های اجتماعی) تفاوت معناداری وجود دارد؟
- سؤال ۲ را از طریق تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، سؤال‌های ۴ و ۶ را با بررسی نظر آموزگاران دوره ابتدایی از طریق پرسشنامه و سؤال‌های ۳ و ۵ را با بهره‌گیری از هر دو طریق پاسخ دادیم.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری این تحقیق، ۲ بخش دارد:

- ۱- کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، در مجموع شامل سه کتاب پایه سوم، پایه

چهارم و پایه پنجم، در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴.

۲- همه آموزگاران تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی شهرستان ارومیه که در سال تحصیلی ۸۵-۸۴ کتاب تعلیمات اجتماعی را تدریس کرده‌اند (۸۳۱ نفر).

از جامعه اول، یعنی کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، ۱۰ درس از کتاب پایه سوم به صورت تصادفی ساده انتخاب شد و به عنوان نمونه مورد تحلیل قرار گرفت و بخش تعلیمات مدنی کتاب‌های پایه‌های چهارم و پنجم تحلیل شد. حجم نمونه آماری آموزگاران نیز با فرمول تعیین حجم نمونه کوکران^۱ (نادری و سیف نراقی ۱۳۸۰)، مشخص شد و ۲۶۲ نفر به دست آمد.

روش نمونه‌گیری از آموزگاران به صورت تصادفی ساده بود که از میان ۲ ناحیه شهرستان ارومیه، ۲۴ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب گردید و به آموزگاران آن مدارس، پرسش‌نامه داده شد.

روش و ابزار گردآوری داده‌ها

ابزار گردآوری داده‌ها برای فراهم آوردن اطلاعات لازم برای دستیابی به نظر آموزگاران دوره ابتدایی، پرسش‌نامه‌ای با ۳۵ سؤال بسته و دو سؤال باز است که پژوهش‌گران برای نظرخواهی از آموزگاران دوره ابتدایی تهیه کرده‌اند؛ این پرسش‌نامه بر اساس مقیاس لیکرت تنظیم شده است:

پژوهش حاضر، برای بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های فوق، پیش‌نویس مهارت‌های اجتماعی را تهیه کرد. مقوله‌های مورد بررسی، مهارت‌های اجتماعی بودند که در ۷ مقوله طبقه‌بندی شدند و هر مقوله نیز از زیرگروه‌هایی تشکیل شده است که در مجموع ۱۴۵ مصداق از مهارت‌های اجتماعی را شامل می‌شود. واحد مورد بررسی در این تحلیل نیز به عنوان یک مضمون در نظر گرفته شده است.

پس از تهیه پرسش‌نامه، روایی آن توسط چند تن از اساتید صاحب نظر تأیید شد. برای سنجش پایایی پرسش‌نامه از روش آلفای کرونباخ^۲ بهره گرفتیم. این روش برای برآورد هم‌آهنگی درونی ابزارهای اندازه‌گیری که ویژگی‌های گوناگون را اندازه‌گیری می‌کند، به کار می‌رود. برای این

۱- Cocharan

۲- Cronbach's alpha

کار، ۳۰ نمونه پرسش‌نامه به آموزگاران دوره ابتدایی ارایه کردیم و پس از گردآوری، ضریب پایایی آن‌ها محاسبه شد که برابر $D = 0/92$ به دست آمد؛ این امر پایایی خوب پرسش‌نامه را نشان می‌دهد.

اجرای مقدماتی پرسشنامه نشان داد که آموزگاران در پاسخ‌گویی به بعضی سؤالات پرسشنامه‌ها، ضمن انتخاب گزینه‌ها، توضیحاتی دال بر این‌که به پایه مشخصی (سوم، چهارم یا پنجم) مربوط است و یا اینکه در پایه خاصی، تأکید بیشتری بر این گزینه وجود دارد، ارایه داده‌اند.

بنابراین با توجه به این امر و همچنین مشورت با صاحب‌نظران مقرر شد، برای هر کلاس پرسشنامه‌ای مخصوص همان پایه ارایه شود؛ در مجموع از سه پرسش‌نامه مشابه در امر تحقیق بهره گرفتیم که وجه افتراق آن‌ها، پاسخ‌های آموزگاران به این پرسش‌نامه‌ها بود.

روایی پیش‌نویسی که در خصوص مهارت‌های اجتماعی ارایه شد، توسط اساتید صاحب‌نظر مورد تأیید قرار گرفت.

روش تجزیه و تحلیل آماری

تجزیه و تحلیل اطلاعات و همچنین بررسی نظر آموزگاران با آمار توصیفی و استنباطی صورت گرفت. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری به شرح زیر بهره گرفتیم: سؤال ۱ با استفاده از بررسی اسناد و پیش‌نویس مقوله‌های مهارت‌های اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت. سؤال‌های ۲، ۳، ۴، ۵ و ۶ نیز با استفاده از روش‌های آمار توصیفی با محاسبه توزیع فراوانی و درصدگیری تجزیه و تحلیل شد؛ سؤال ۷ با آزمون تحلیل واریانس یک سویه مورد تحلیل قرار گرفت. برای بررسی تفاوت معناداری، از آزمون تعقیبی شفه بهره گرفتیم؛ ثبت داده‌ها و محاسبات گوناگون نیز، توسط رایانه و با استفاده از نرم افزار آماری SPSS انجام گرفت.

یافته‌های پژوهش

سؤال پژوهشی ۱: مقوله‌های منطقی برای تدریس مهارت‌های اجتماعی، در ۷ مقوله طبقه‌بندی شد که عبارتند از:

۱- مهارت‌های ارتباطی، که شش گروه را شامل می‌شود: مهارت‌های کلامی؛ مهارت‌های غیرکلامی؛ مهارت‌های برقراری ارتباط؛ مهارت‌های برقراری ارتباط با غریبه‌ها؛ مهارت‌های

دوست یابی و مهارت‌های گسترش تعاملات اجتماعی؛

۲- مهارت‌های جرئت ورزی، که هشت گروه دارد: مهارت‌های مربوط به توانایی نه گفتن؛ مهارت‌های مربوط به بیان نیازهای خود؛ مهارت‌های مربوط به شناسایی نیازهای خود و دیگران؛ مهارت‌های بیان خشم؛ مهارت‌های انتقاد کردن؛ مهارت‌های انتقادپذیری؛ مهارت‌های بیان احساسات و عقاید خود و مهارت‌های تعریف و قدردانی از دیگران؛

۳- مهارت‌های مربوط به پرورش حس همکاری و مسئولیت‌پذیری و نوع دوستی، که سه گروه را شامل می‌شود: مهارت‌های مربوط به همکاری در مدرسه؛ مهارت‌های مربوط به همکاری در منزل و مهارت‌های مربوط به همکاری اجتماعی؛

۴- مهارت‌های خودگردانی که سه گروه دارد: مهارت‌های مراقبت از خود؛ مهارت‌های هویت‌یابی و مهارت‌های مطالعه؛

۵- مهارت‌های درک اجتماعی و شناسایی ارزش‌های جامعه که دو گروه دارد: مهارت‌های مربوط به درک اجتماعی و مهارت‌های مربوط به شناسایی ارزش‌های جامعه؛

۶- مهارت‌های مربوط به آشنایی با قوانین اجتماعی و استفاده از خدمات اجتماعی که سه گروه را شامل می‌شود: مهارت‌های مربوط به اطاعت از مقررات مدرسه و کلاس درس؛ مهارت‌های مربوط به اطاعت از مقررات جامعه و مهارت‌های مربوط به استفاده از خدمات اجتماعی؛

۷- مهارت‌های مقابله‌ای که سه گروه دارد: مهارت‌های مربوط به جلب حمایت دیگران؛ مهارت‌های مربوط به ورزش‌های دسته جمعی؛ مهارت‌های آشنایی با روش حل مسایل اجتماعی.

هر یک از گروه‌ها نیز به تقسیمات ریزتری تجزیه شده‌اند که در مجموع ۱۴۵ مصداق از مهارت‌های اجتماعی را شامل می‌شوند.

سؤال پژوهشی ۲: در مورد میزان تأکید بر آموزش مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، با توجه به تحلیل محتوای کتاب‌های فوق، همچنان که جدول ۱ نشان می‌دهد، متن کتاب پایه سوم ۴۶/۷ درصد، متن کتاب پایه چهارم ۲۹/۲ درصد و متن کتاب پایه پنجم ۲۴/۱ درصد به مهارت‌های اجتماعی می‌پردازد و سؤالات کتاب‌های فوق نیز به ترتیب در پایه سوم ۲۵ درصد، در پایه چهارم ۱۹/۷ درصد و در پایه پنجم ۲۰/۳ درصد به مهارت‌های اجتماعی اختصاص دارد که از لحاظ میزان توجه، تقریباً در حد متوسط به پایین است. این بررسی نتیجه

فرعی دیگری نیز دارد: پراکندگی مقوله‌های مربوط به مهارت اجتماعی در قسمت‌های گوناگون متن و سؤالات هماهنگی و تناسب ندارد و بیشتر در متن کتاب به آن‌ها اشاره می‌شود.

پراکندگی مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌ها نیز یکسان نیست و بیشتر بر مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های پرورش حس همکاری و مهارت‌های درک اجتماعی و شناسایی ارزش‌های جامعه تأکید دارد. البته در کتاب پایه سوم به مهارت‌های جرئت‌ورزی نیز تأکید شده است.

کتاب‌های هر سه پایه، به مهارت‌های اجتماعی مقابله‌ای، قوانین اجتماعی، خودگردانی به میزان کمی می‌پردازد. مقایسه کتاب‌های فوق نشان می‌دهد تعداد و درصد مقوله‌های مربوط به مهارت‌های اجتماعی در کتاب پایه سوم بیشتر از کتاب‌های پایه چهارم و پنجم می‌باشد و مهارت‌های اجتماعی موجود در کتاب پایه چهارم نیز بیشتر از کتاب پایه پنجم است.

جدول ۱. فراوانی و درصد فراوانی مهارت‌های اجتماعی آرایه شده در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی پایه‌های اول، دوم و سوم راهنمایی تحصیلی

سؤالات		متن درس		پایه کلاس‌ها
درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	
۵۰	۴۲	۴۶/۷	۶۴	پایه سوم
۲۹/۷	۵۲	۲۹/۲	۴۰	پایه چهارم
۲۰/۳	۱۷	۲۴/۱	۳۳	پایه پنجم
۱۰۰	۸۴	۱۰۰	۱۳۷	کل

سؤال پژوهشی ۳: سازماندهی محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی در خصوص مهارت‌های اجتماعی با استفاده از روش تحلیل محتوا و بررسی پرسش‌نامه‌های آموزگاران صورت گرفت.

نتایج بررسی تحلیل محتوا، جدول ۲ و شکل ۱ نشان می‌دهد توالی و مداومت در میان کتاب‌های پایه‌های سوم، چهارم و پنجم حد بالایی دارد، هرچند این ارتباط در برخی مواقع میان دو پایه از کتاب‌ها بیشتر است (کتاب‌های پایه‌های سوم و چهارم).

کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم، به موضوع سفر خانواده آقای هاشمی می پردازد؛ این کتاب از کتاب‌های نادر دوره تحصیلی است که از زمان تألیف آن در سال ۱۳۶۱ تا کنون، تغییر محتوای اساسی نداشته است. این کتاب به صورت داستان می‌باشد و موضوع آن انتقال کار پدر خانواده از کازرون به نیشابور است؛ با طرح این مسافرت، در واقع به خانواده و ارتباطاتی که خانواده با جامعه دارد، پرداخته می‌شود.

تعلیمات مدنی پایه چهارم با اشارهای کوتاه به خانواده و زندگی خانوادگی به سایر بخش‌های جامعه از جمله مدرسه و مسجد اشاره می‌کند و سپس به توصیف زندگی روستایی و شهری می‌پردازد؛ در انتهای کتاب نیز با پرداختن به ملت ایران و امت اسلامی و ویژگی‌های آن، دانش‌آموز را برای دریافت مطالب پایه پنجم دبستان آماده می‌کند.

کتاب پایه پنجم با پرداختن به وظایفی که دولت در جامعه اسلامی دارد، دانش‌آموزان را با حکومت، دولت و همچنین وظایف آن‌ها آشنا می‌کند. بنابراین توالی مطالب در کتاب‌ها از نزدیک به دور است یعنی ابتدا از خانواده صحبت می‌شود و سپس از مؤسسات و بخش‌های گوناگون جامعه و در نهایت از دولت و وظایف و ویژگی‌های آن سخن می‌گوید. البته در مضمون کتاب سوم و چهارم نیز این موضوع رعایت شده است؛ به این صورت که در ابتدا به خانواده و وظایف و ویژگی‌های آن و سپس به جامعه می‌پردازد.

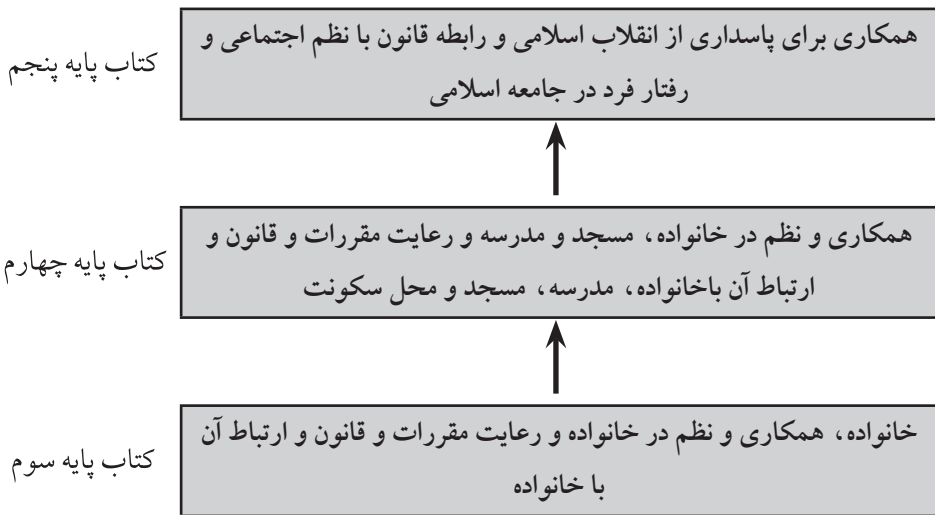
ملاحظه نتایج نشان می‌دهد در کتاب پایه سوم مجموعاً ۴۲/۵ درصد در کتاب‌های پایه‌های چهارم و پنجم به ترتیب ۳۸ و ۲۲ درصد به مهارت‌های اجتماعی اشاره می‌کند که توالی و ارتباط عمودی مطالب در خصوص مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌های پایه‌های سوم و چهارم بیشتر است؛ این ویژگی در سه مهارت پرورش ارتباطی، حس همکاری و آشنایی با قوانین اجتماعی بیشتر مشاهده می‌شود. در واقع کتاب‌های پایه‌های سوم و چهارم بیشتر به وظایف افراد در جامعه اسلامی تأکید می‌کنند و کتاب پایه پنجم به وظایف دولت در جامعه اسلامی می‌پردازد.

جدول ۲. توزیع فراوانی موضوعات اساسی و میزان ارتباط عمودی آن‌ها در خصوص

اصول تنظیم محتوا در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی

پایه‌های دوره ابتدایی	فراوانی موضوعات اساسی	فراوانی موضوعات اساسی که ارتباط عمودی دارند	درصد فراوانی موضوعات که ارتباط عمودی دارند
سوم ابتدایی	۱۸	۱۴	۸۰ درصد
چهارم ابتدایی	۸	۶	۷۶ درصد
پنجم ابتدایی	۹	۵	۵۵ درصد

همانطور که شکل ۱ نشان می‌دهد، توالی مطالب در کتاب‌ها از نزدیک به دور است.

شکل ۱. ارتباط عمودی در محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی

بررسی نظر آموزگاران نیز نشان داد توالی و مداومت در کتاب‌های پایه‌های سوم، چهارم و پنجم مناسب است. برای مقایسه نظر آموزگاران کلاس‌های مختلف در مورد اصول تنظیم محتوا (ملاک‌های توالی و مداومت) از تحلیل واریانس یک سویه بهره گرفتیم:

جدول ۳. تحلیل واریانس یک‌سویه برای بررسی تفاوت نظر آموزگاران پایه‌های مختلف در مورد اصول تنظیم محتوا

منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار F	سطح معناداری
میان گروهی	۲۳۶/۳۴	۲	۱۱۸/۱۷	۱۰/۴۰	۰/۰۰۰
درون گروهی	۸۷۴/۸۵	۲۶۲	۱۱/۳۶		
کل	۱۱۱۱/۲	۲۶۴			

همان‌طور که جدول ۳ نشان می‌دهد، از آن‌جا که سطح معناداری کمتر از $0/05$ است ($0/000$)، میان نظر آموزگاران در مورد اصول تنظیم محتوا، تفاوت معنادار آماری وجود دارد. بنابراین فرضیه صفر رد شده، فرضیه تحقیق پذیرفته می‌شود. البته برای مشخص شدن تفاوت میان گروه‌ها، از آزمون شفه بهره گرفتیم:

جدول ۴. آزمون شفه برای بررسی تفاوت معناداری میان نظر آموزگاران پایه‌های مختلف در مورد اصول تنظیم محتوا

گروه‌ها	اختلاف میانگین	انحراف استاندارد	سطح معناداری
سوم - چهارم	-۰/۷۳	۰/۹۱	۰/۷۲
سوم - پنجم	۳/۲۳*	۰/۹۳	۰/۰۰۴
چهارم - پنجم	۳/۹۶*	۰/۹۱	۰/۰۰۰

جدول ۴ نشان می‌دهد میان پایه‌های سوم و پنجم ($0/004$) و میان پایه‌های چهارم و پنجم ($0/000$) سطح معناداری کمتر از $0/05$ می‌باشد؛ بنابراین تفاوت آن‌ها معنادار است، اما میان نظر معلمان پایه‌های سوم و چهارم ($0/72$) تفاوت معناداری وجود ندارد؛ یعنی بر اساس نظر آموزگاران، اصول تنظیم محتوا (ملاک‌های توالی و مداومت) میان کتاب‌های پایه‌های سوم و پنجم و چهارم و پنجم، تفاوت بیشتری دارد.

سؤال پژوهشی ۴: برای بررسی ارتباط میان حجم محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی بر اساس مهارت‌های اجتماعی و زمان آموزش آن، از نظر آموزگاران تعلیمات اجتماعی دوره

ابتدایی بهره گرفتیم.

یافته‌ها نشان می‌دهد نظر بیشتر آموزگاران در این خصوص، متوسط به پایین بود و بیشتر آن‌ها موافق تناسب میان محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، به خصوص پایه‌های چهارم و پنجم با زمانی که به آن اختصاص یافته بود (یک ساعت یک هفته در میان) نبودند. برای بررسی تفاوت نظر آموزگاران سه پایه، از تحلیل واریانس یک سویه بهره گرفتیم و نتیجه آن نشان داد میان نظر آموزگاران سه پایه در مورد میزان تناسب محتوا با زمان آموزش تفاوت معناداری وجود دارد؛ البته برای مشخص شدن تفاوت میان پایه‌ها از آزمون شفه بهره گرفتیم، بر اساس آزمون شفه، زمان مربوط به مهارت‌های اجتماعی در کتاب پایه سوم بیشتر از کتاب‌های پایه‌های چهارم و پنجم است.

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد زمانی که به این درس اختصاص یافته است، در مقایسه آن با سایر درس‌های این مقطع تحصیلی، با توجه به اهمیت موضوع که همانا پرورش دانش‌آموزان در راستای اجتماعی شدن است، به خصوص در پایه‌های چهارم و پنجم مناسب نیست.

جدول ۵. زمان اختصاص یافته برای تدریس دروس دوره ابتدایی

نام درس	ساعت اختصاص یافته	نام درس	ساعت اختصاص یافته
ریاضی	۴ ساعت	دینی	۲ ساعت
علوم	۳ ساعت؛ البته برای پایه سوم یک هفته ۳ ساعت یک هفته ۲ ساعت	قرآن	۲ ساعت
فارسی (انشاء، املاء و قرائت)	۷ ساعت؛ فقط برای پایه سوم ۸ ساعت	ورزش	۲ ساعت
هنر (نقاشی، خوشنویسی)	پایه سوم ۱ ساعت ثابت و یک هفته در میان ۱ ساعت متغیر و پایه چهارم و پنجم ۲ ساعت ثابت و ۱ ساعت متغیر	مطالعات اجتماعی	پایه سوم ۲ ساعت پایه چهارم و پنجم برای تاریخ و جغرافیا هر کدام یک ساعت، برای مدنی یک هفته در میان، یک ساعت

پاسخ به سؤال پژوهشی ۵: آیا تصاویر در فهم آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان، نقش دارند؟

بررسی این سؤال نیز از دو طریق تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و بررسی نظر آموزگاران از طریق پرسش‌نامه صورت گرفت. بر اساس نتایجی که از تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی به دست آمد، در کتاب پایه سوم ۵۵ درصد و در کتاب پایه چهارم ۳۲ درصد و در کتاب پایه پنجم ۱۳ درصد از تصاویر به مهارت اجتماعی مربوطند و این میزان در حد متوسط است.

اساس یافته‌ها نشان می‌دهد آموزگاران پایه‌های سوم و چهارم، تأثیر تصاویر در فهم آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان را در حد متوسط ارزیابی می‌کنند و آموزگاران پایه پنجم، تأثیر آن را کمتر از متوسط می‌دانند. نظر آموزگاران کلاس‌های مختلف نیز با تحلیل واریانس یک سویه مقایسه شد و نتیجه آن نشان داد تفاوت معناداری میان نظر آموزگاران سه پایه وجود دارد؛ البته برای مشخص شدن تفاوت میان پایه‌ها از آزمون شفه بهره گرفتیم و نتیجه آن نشان داد تصاویر مربوط به مهارت‌های اجتماعی در کتاب پایه سوم، بیشتر از کتاب‌های پایه‌های چهارم و پنجم است و تصاویر مربوط به مهارت اجتماعی پایه چهارم نیز بیشتر از کتاب پایه پنجم می‌باشد.

یافته‌های فوق، نتیجه‌ای فرعی نیز در بر داشت: میزان تصاویر کلی در کتاب پایه سوم بیشتر از متوسط و در کتاب‌های پایه‌های چهارم و پنجم، کمتر از متوسط است.

جدول ۶. توزیع فراوانی و درصد فراوانی تصاویر کتاب‌های تعلیمات اجتماعی

در مورد مهارت‌های اجتماعی به تفکیک پایه‌ها

پایه کلاس‌ها	فراوانی تصاویر کتاب	درصد فراوانی	فراوانی تصاویر مربوط به مهارت اجتماعی	درصد فراوانی
سوم	۷۴	۵۶	۳۸	۵۵ درصد
چهارم	۳۴	۲۵/۵	۲۲	۳۲ درصد
پنجم	۲۴	۱۸/۵	۹	۱۳ درصد
کل	۱۳۲	۱۰۰	۶۸	۱۰۰ درصد

پاسخ به سؤال پژوهشی ۶: نظر آموزگاران درباره محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش آموزان چیست؟

یافته‌ها بر اساس درصد‌های نمراتی که آموزگاران پایه‌های گوناگون داده‌اند، نشان می‌دهد بیشتر آموزگاران پایه‌های سوم و چهارم معتقدند محتوای کتاب‌های این دو پایه می‌تواند دانش آموزان را در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی به میزان متوسطی یاری دهد؛ اما آموزگاران پایه پنجم معتقدند محتوای این کتاب به میزان کم و متوسط دانش آموزان را در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی کمک می‌کند. برای بررسی نظر آموزگاران سه پایه، بر اساس جدول ۷ از تحلیل واریانس یک سویه بهره گرفتیم.

جدول ۷. تحلیل واریانس یک سویه برای بررسی تفاوت نظر آموزگاران پایه‌های مختلف درباره کتاب‌های فوق در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی

منبع تغییر	مجموع نمرات	درجه آزادی	میانگین نمرات	تعداد f	سطح معناداری
میان گروهی	۱۰۷۹۸/۰۶	۲	۵۳۹۹/۰۳		
گروهی	۱۳۵۲۹/۸۹	۲۶۲	۱۷۵/۷۱	۳۰/۷۲	۰/۰۰۰
کل	۲۴۳۲۷/۹۵	۲۶۴			

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است (۰/۰۰۰)؛ بنابراین فرضیه صفر رد شده، فرضیه تحقیق پذیرفته می‌شود و میان نظر آموزگاران اختلاف معناداری وجود دارد. تفاوت میان گروه‌ها نیز با آزمون شفه مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۰۸. آزمون شفه برای بررسی تفاوت معناداری میان نظر آموزگاران پایه‌های مختلف درباره محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی

گروه‌ها	اختلاف میانگین	انحراف استاندارد	سطح معناداری
سوم - چهارم	۱/۱۹	۳/۴۹	۰/۸۹
سوم - پنجم	* ۲۵/۴۶۱	۳/۵۱	۰/۰۳
چهارم - پنجم	* ۲۲/۱۹	۳/۴۹	۰/۰۰۰

جدول ۸ نشان می‌دهد از آنجا که میان پایه‌های سوم و پنجم (۰/۰۳) و میان پایه‌های چهارم و پنجم (۰/۰۰۰) سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین تفاوت آن‌ها معنادار می‌باشد، اما میان نظر آموزگاران پایه‌های سوم و چهارم (۰/۸۹) تفاوت معناداری وجود ندارد. کتاب پایه سوم، در مجموع بیشتر از کتاب پایه چهارم و کتاب پایه چهارم نیز بیشتر از کتاب پایه پنجم دانش‌آموزان را با مهارت‌های اجتماعی آشنا می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری

مهم‌ترین مهارت‌های اجتماعی بر اساس نتایج حاصل از سؤال ۱ تحقیق، شناسایی شدند و مقوله‌های منطقی برای تدریس مهارت‌های اجتماعی در ۷ گروه طبقه‌بندی گردید: مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های جرئت‌ورزی، مهارت‌های پرورش حس همکاری و مسئولیت‌پذیری و نوع دوستی، مهارت‌های خودگردانی، مهارت‌های درک اجتماعی و شناسایی ارزش‌های جامعه، مهارت‌های مربوط به قوانین اجتماعی و استفاده از خدمات اجتماعی و مهارت‌های مقابله‌ای.

هریک از گروه‌ها به چند زیر گروه، و زیر گروه‌ها نیز به تقسیم‌های ریزتری تجزیه شدند. مهارت‌های اجتماعی که در این تحقیق دسته‌بندی گردید، با تحقیقات دیگر، از جمله آرتولد جی گلدشتاین^۱ (۱۹۷۳)، استنفز^۲ (۱۹۷۸) کارتلیج و همکاران (۱۳۷۲)، فتحی (۱۳۷۸) و فاتحی زاده و فتحی (۱۳۸۰) دهقانی (۱۳۸۳) و حسینی نسب و دهقانی (۱۳۷۸)، همسویی دارد. در ضمن کاسل^۳ (۱۹۹۵) و کوین^۴ (۱۹۸۰)، عمده‌ترین روش‌های ارزیابی مهارت‌های

۱- Goldstein, A.J

۲- Stephens

۳- Cassell

۴- Coyne

اجتماعی را پیش‌نویس رفتاری می‌دانند.

میزان توجه و تأکید، کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، بر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر اساس نتایج حاصل از سؤال‌های ۲ و ۶ پژوهش، تقریباً در حد متوسط است. مقایسه میان کتاب‌های فوق نشان می‌دهد تعداد و درصد مقوله‌های مربوط به مهارت‌های اجتماعی در کتاب پایه سوم بیشتر از کتاب‌های پایه‌های چهارم و پنجم می‌باشد و مهارت‌های اجتماعی موجود در کتاب پایه چهارم نیز بیشتر از کتاب پایه پنجم است.

پراکندگی مهارت‌های اجتماعی نیز در کتاب‌ها یکسان نیست و بیشتر بر مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های پرورش حس همکاری و مهارت‌های درک اجتماعی و شناسایی ارزش‌های جامعه تأکید می‌شود؛ بنابراین باید در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، به سایر مهارت‌های اجتماعی نیز پرداخته شود.

بررسی نظر آموزگاران نیز نشان داد بیشتر آموزگاران پایه‌های سوم و چهارم معتقدند کتاب‌های این دو پایه می‌توانند در حد متوسط به دانش‌آموزان در خصوص مهارت‌های اجتماعی یاری دهند؛ در صورتی که آموزگاران پایه پنجم معتقدند محتوای این کتاب می‌تواند در حد کم و متوسط دانش‌آموزان را در خصوص آموزش مهارت‌های اجتماعی کمک کند.

بررسی‌های پیشین نیز همسو با پژوهش‌های کلین سن و همکارانش^۱ (۱۹۹۸) و علیزاده (۱۳۷۹)، نشان می‌دهد در لا به لای مواد درسی، به رشد اجتماعی نوجوانان کمتر توجه شده است و خضری و خضری (۱۳۷۴)، در تحقیق خود به این نتیجه رسید که محتوای کتاب‌ها با مسایل و پدیده‌های اجتماعی و نیازهای جامعه مطابقت ندارد و هماهنگی لازم را با مسایل و نیازهای اجتماعی برقرار نکرده است.

المدرس (۱۳۷۹) و درتون، شری و سیرسی^۲ (۱۹۹۷) نیز بیان کرده‌اند مدرسه و کتاب‌های درسی عوامل مهمی هستند که می‌توانند در اجتماعی کردن دانش‌آموزان تأثیر به‌سزایی داشته باشند.

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از تحلیل محتوا و بررسی نظر آموزگاران در خصوص رعایت

۱- Collinson

۲- Derton, Sheri & Searci

اصول تنظیم محتوا در کتاب‌های فوق بر اساس نتایج حاصل از سؤال ۳ نشان داد که برنامه‌ریزان و مؤلفان کتاب‌های تعلیمات اجتماعی در تهیه و تنظیم محتوای آن‌ها به اصول تنظیم محتوا (ملاک‌های توالی و مداومت) توجه داشته‌اند و تا حدودی نیز آن را رعایت کرده‌اند. ادیب (۱۳۷۴) همسو با این یافته، در بررسی شیوه تألیف کتاب‌های فوق دریافت که در سازماندهی محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی، اصول تنظیم محتوا در حد متوسط و بالاتر رعایت شده‌اند.

پژوهش شرف بیانی (۱۳۷۴) نشان داد بیشتر آموزگاران تعلیمات اجتماعی، محتوای کتاب‌ها را با اصول تنظیم محتوا متناسب می‌دانند و جوادی پور (۱۳۷۴) در مورد شیوه تألیف کتاب‌ها دریافت که در سازماندهی محتوای کتاب‌های اجتماعی، اصول تنظیم محتوا در حد متوسط و بالاتر رعایت شده‌اند.

نظر بیشتر آموزگاران در مورد زمانی که در طول هفته به درس تعلیمات اجتماعی اختصاص یافته است، با توجه به نتایج سؤال ۴ در حد متوسط به پایین بود؛ البته با توجه به پرسش‌های باز پرسش‌نامه، بیشتر آموزگاران افزایش زمان تدریس هفتگی را پیشنهاد کردند؛ به خصوص برای درس تعلیمات مدنی که برای پایه‌های چهارم و پنجم یک هفته در میان یک ساعت در نظر گرفته شده است.

همسو با این یافته، شرف بیانی در پژوهش خود در مورد بررسی تحلیل کتاب‌های تعلیمات اجتماعی به این نتیجه رسید که زمان تخصیص یافته، با محتوای کتاب‌های فوق متناسب نیست. در ضمن کالین سون و همکارانش (۱۹۹۸) و اسپیس^۱ (۱۹۹۵) در تحقیقات خود، بیان کردند زمان آموزش برای مسایل اجتماعی در مدارس آن‌ها نیز بسیار کم است.

نقش تصاویر در فهم آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان هم از طریق تحلیل محتوای کتاب‌ها و هم بررسی نظر آموزگاران بر اساس نتایجی که از سؤال ۵ به دست آمد، نشان داد تصاویر نقش متوسطی در آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان دارند. البته با بررسی نتایج آزمون شفه، درباره تفاوت تأثیر تصاویر در پایه‌های مختلف مشخص شد تصاویری که به مهارت‌های اجتماعی مربوط است در کتاب پایه سوم بیشتر از کتاب‌های پایه‌های چهارم و پنجم است و تصاویر مربوط به مهارت اجتماعی در کتاب پایه چهارم بیشتر از کتاب پایه پنجم می‌باشد.

البته این یافته‌ها، نتیجه‌ای فرعی نیز در بر داشت: میزان تصاویر کلی موجود در کتاب پایه سوم بیشتر از میزان متوسط و در کتاب‌های پایه‌های چهارم و پنجم، کمتر از متوسط می‌باشد. همچنین در پژوهش حاضر، هیچ پیشینه‌ای در مورد بررسی تأثیر تصاویر کتاب‌های تعلیمات اجتماعی بر یادگیری مهارت‌های اجتماعی به دست نیامد.

پیشنهادها

آموزش مهارت‌های اجتماعی و تأثیر کتاب‌های درسی بر این موضوع، مقوله‌ای بسیار مهم به شمار می‌آید؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد:

- ۱- تناسب پراکندگی مقوله‌های مربوط به مهارت اجتماعی در قسمت‌های گوناگون متن و سؤالات رعایت شود؛
- ۲- با توجه به اینکه مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌ها یکسان نیست و بیشتر کتاب‌های فوق بر مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های پرورش حس همکاری و مهارت‌های درک اجتماعی و قوانین اجتماعی تأکید دارند، پیشنهاد می‌شود در کتاب‌ها به مهارت‌های جرئت‌ورزی، مقابله‌ای و خودگردانی نیز پرداخته شود؛
- ۳- زمان آموزش این کتاب‌ها افزایش یابد و یا برنامه‌ریزان و مؤلفان، حجم کتاب‌های فوق را با توجه به زمان تدریس آن اصلاح کنند؛
- ۴- چون میزان توجه به ملاک‌های توالی و مداومت میان کتاب‌های پایه‌های سوم و پنجم به نسبت پایین است، بنابراین پیشنهاد می‌شود برنامه‌ریزان و مؤلفان این امر را نیز مورد توجه قرار دهند؛
- ۵- برای پایه‌های چهارم و پنجم نیز مانند کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم از داستان بهره گیرند؛
- ۶- بیشتر از تصاویر و به خصوص تصاویر جدید و جذاب‌تر استفاده شود و تصویرهای قدیمی حذف شوند؛
- ۷- در تهیه محتوای مطالب کتاب‌های تعلیمات مدنی (به ویژه پایه‌های چهارم و پنجم) برای آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان با توجه به نیازهای آنان در زندگی روزمره، از مسایل ملموس بهره گیرند؛
- ۸- تمرین‌های کتاب برای تقویت مهارت‌های اجتماعی، با طرح فعالیت‌های گروهی،

بازی، مسابقه و دیدار از مؤسسات تنظیم شود؛

۹- آموزگاران در سؤالات باز، مواردی از جمله توجه بیشتر به موضوع تعاملات و ارتباطات (مهارت‌های ارتباطی)، برنامه‌ریزی برای بازدید دانش‌آموزان از نهادها و مؤسسات، تغییر مطالب کتاب با توجه به مقتضیات روز (تأکید بر اصلاح خراسان به خراسان رضوی، با توجه به تقسیم خراسان به سه استان) را پیشنهاد کرده‌اند؛ بنابراین به نظر می‌رسد در صورت توجه برنامه‌ریزان و مؤلفان به موارد فوق، کتاب‌ها به نحو مطلوب‌تری ارائه خواهند شد؛

۱۰- هنگام تألیف، تدوین یا اصلاح کتاب‌های درسی، از نظر آموزگاران و نتایج تحقیقات استفاده شود؛

۱۱- تحقیق مشابهی در مورد دیگر کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی تحصیلی انجام گیرد و میان آن‌ها مقایسه شود. همچنین برای بررسی دقیق‌تر موضوع و تعمیم آن، تحقیقات مشابه دیگری در دیگر شهرستان‌ها صورت گیرد و نتایج آن با یافته‌های این تحقیق مورد بررسی قرار گیرد؛

منابع

- آقاجانی، مریم (۱۳۸۱). تاثیر آموزش‌های مهارت‌های زندگی بر سلامت روان و منبع کنترل نوجوانان، طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش، استان گلستان.
- ادیب، یوسف (۱۳۷۴). تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی در پایه تحصیلی ۷۳-۷۴، طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش، استان آذربایجان شرقی.
- ادیب، یوسف (۱۳۸۲). طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی مهارت‌های زندگی برای دوره راهنمایی تحصیلی، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- المدرس، زهره (۱۳۷۹). کارکرد دروس علوم اجتماعی دوره آموزش متوسطه در بهنجار کردن کنش اجتماعی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- بولتون، رابرت (۱۳۸۱). روانشناسی روابط انسانی (مهارت‌های مردمی)، ترجمه حمید رضا سهرابی، تهران: انتشارات رشد، چاپ اول.
- جوادی پور، محمد (۱۳۷۴). بررسی نحوه تالیف کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیل بر اساس تکنیک ویلیام رومی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه، علامه طباطبایی، دانشکده علوم تربیتی.
- حسینی نسب، داوود (۱۳۷۷). تحلیل محتوای کتب درسی فارسی و ریاضی دوره ابتدایی، طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش، استان آذربایجان شرقی.
- حسینی نسب، داوود، دهقانی، مرضیه (۱۳۸۷)، تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات دوره راهنمایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی و بررسی دیدگاه‌های این دوره درباره محتوای کتاب‌های فوق‌الذکر، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره مسلسل ۹۴، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۷، صص ۷۹-۹۸.
- خضزلو، غلامرضا (۱۳۷۴). بررسی نحوه تألیف کتاب دانش اجتماعی پایه اول متوسطه نظام جدید، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- دفتر تالیف و برنامه‌ریزی کتاب‌های درسی (۱۳۷۷). چهارچوب‌های برنامه‌ریزی درسی، تهران: انتشارات ایران.
- دهبزرگی، غلامرضا (۱۳۷۸). بررسی اثر بخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی در سازگاری بیماران اسکیز و فرنیك، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، انستیتو روانپزشکی تهران.
- دهقانی، مرضیه (۱۳۸۳). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات دوره راهنمایی بر اساس

- مهارت‌های اجتماعی و بررسی دیدگاه‌های آموزگاران دوره راهنمایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.
- سروستانی، رحمت‌الله صدیق (۱۳۷۵). کاربرد تحلیل محتوا در علوم اجتماعی، نامه علوم اجتماعی، شماره ۸، زمستان.
- شرفیانی، حمیدرضا (۱۳۷۴). بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی پایه اول و دوم، راهنمایی از دیدگاه آموزگاران و مولفان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم تربیتی.
- علیزاده، سکینه (۱۳۷۹). آموزش شهروندی در کتب درسی، نشریه شهرداری‌ها، پایه اول، شماره ۴.
- غدیری، فیروزه (۳۷۳۱)، بررسی مشکلات موجود در زمینه‌ی درس تعلیمات اجتماعی کلاس‌های چهارم و پنجم استان کردستان در پایه ۷۳-۷۲، طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش، استان کردستان
- فاتحی‌زاده، مریم، فتحی، فاطمه (۱۳۸۰). بررسی عملکرد مدرسه در ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه شهر اصفهان، طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش استان اصفهان.
- فتحی‌آذر. اسکندر (۱۳۸۰). روش‌های نقد و بررسی کتاب‌های درسی علوم، فصلنامه پژوهش در مسایل تعلیم و تربیت شماره ۱۵ و ۱۶.
- فتحی، فاطمه (۱۳۷۸). بررسی تاثیر دو روش گروهی مهارت‌های اجتماعی و شناخت درمانی بک بر افزایش عزت نفس دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده علوم تربیتی.
- فروع‌الدین، علی اصغر (۱۳۷۲). بررسی تاثیر آموزش‌های مهارت‌های اجتماعی بر کمبود رفتار اخلاص گرانه دانش‌آموزان پسر مقطع ابتدایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، انستیتو روان‌پزشکی تهران.
- کارتلج، جی، میلبرن، جی. اف، (۱۳۷۲). آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان، ترجمه محمدحسین نظری نژاد، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- نادری، ع، و سیف‌نراقی، م (۱۳۸۰). روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی در علوم انسانی، تهران: انتشارات بدر.

– هارجی، کریستین، دیکسون، دیوید (۱۳۷۷). مهارت‌های اجتماعی در روابط میان فردی، ترجمه خشایار بیگی، مهرداد فیروز بخت، تهران: انتشارات رشد.

-Altbachp.g (1995)”. Textbook”,In the international Encyclopedia of Education, vol,editors-in-chif torstohusen,t.neville postleth waite .

-Cassell, joan-R (1995). Improving Self-control In Upper Elementary Students Through a Program of Character, civic, and social education. U,S.

- Collinson, virenne, hoffman, lynn,m.(1998). High School as a Rite of Passage for Social an Intellectual Development, paper presented at the annual meeting of the american educational research association (sun Diogo. CA.april 13-17).

-Coyne,Phyllis (1980). Social Skills Training : A three- pronged Approach for Developmentally Disabled Adolescents and Young Adults.

-Derton,Sheri, Searcy (1997). The Frgotten Intervention : How to design Environment,that foster friendship, Reaching Today’s youth : the Community cirde of Journal; v2 n1 p6 –10 .

-Goldstein, A.J (1973). Psychological Skill Trianing, Elmsford, Ny: Pergamon Press.

-Kelly , J , A (1982). Social Skills Training : a practical guide for intervention, springer, NewYork.

-Lieberman (1989). Social Skill Training,press pergaman.

-Michelson, L, Sugai, D . wood, R, & kazadin , A (1983). Social Skills Assessment and training with children, Plenum, NewYork.

-Phillips, E (1978). The Social Skills Basis Of Psychopathology, Grune and Stratton , NewYork.

-Ridgeway, C (2006). Utilizing Children’s Literature to Enhance positive Social Interactions, Illinois Reading Council Journal, spring, Vol.34 Issue 2, p15-23.

-Spies Paul (1995). Turning The Tables The Growing Need For High Schools to Follow the Lead of Middle Level Reform thra Interdisciplinary teaming, Paper presented at the Annul National Middle School Association conference and Exhibit

(22 nd new orleans, 1-4 1995, LA , November).

-Schlundt, D,& Mcfall, R (1985). Direc Tions In The Assessment Of Social Competence And Social Skills, inl: Labate & M. Milan, wiley. NewYork.

-Stephens, T, M (1978). Social skills in the classroom. Cloumbus, OH,cedars press.